

## **Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств**

*Обґрунтовано необхідність формування комплексного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств. Визначено сутність механізму, його мету, цілі, завдання та принципи функціонування. Окреслено основні складові механізму та характер їх впливу на зовнішньоекономічну діяльність промислових підприємств.*

*Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, промислове підприємство, механізм, державне регулювання.*

Останніми роками в Україні очевидною є наявність негативних тенденцій у зовнішньоекономічній діяльності, що виявляється як у значній частці сировини та виробів з низьким рівнем обробки у структурі експорту, так і в щорічному переважанні обсягів імпорту продукції над обсягами її експорту, які постійно зростають, а це, в свою чергу, спричинює стан негативного сальдо поточних операцій платіжного балансу країни. Водночас частка вітчизняних підприємств у світовому експорті є досить низькою і дорівнює всього 0,3%, а ВВП України складає всього 0,18% від загальносвітового.

Основними проблемами, що спричинюють таку ситуацію на рівні державного регулювання, є низький рівень законодавчого забезпечення. Це проявляється у його нестабільності та частих змінах, відсутності чітких вимог та норм, дублюванні та суперечності окремих положень у різних нормативно-правових актах, особливо щодо податкового, інвестиційного та інноваційного регулювання. Все це разом призводить не до підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції як на зовнішніх, так і внутрішньому ринку, але навіть до поступового її зниження внаслідок інфляційних процесів, зокрема через світові тенденції до подорожчання енергоносіїв. На рівні підприємств основними проблемами є високий рівень зносу основних виробничих фондів та відсутність доступного капіталу для технологічного переозброєння, що не дає можливості налагодити виробництво конкурентоспроможної продукції.

Відсутність діючих стимулюючих заходів в експортній діяльності промисловості спричинює значне відставання України у виробництві і збуті продукції на світовому ринку. Необхідними є якісні зміни у структурі вітчизняного експорту та збільшення його кількісних та вартісних обсягів, що може бути здійснено лише за умови виробництва конкурентоспроможної продукції з високим рівнем доданої вартості та значною часткою науково-технічних розробок. Українським промисловим підприємствам необхідна багатовекторна експортна експансія, а для цього з боку держави потрібне сприяння в оновленні їхніх виробничих фондів, створення та налагодження виробництва сучасної продукції і постійного підвищення її конкурентоспроможності.

Враховуючи багатогранність даної проблеми та взаємопов'язаність багатьох аспектів, що стосуються її регулювання, можна ствердити, що вона розглядалася багатьма вченими. Суттєвий внесок у вирішення проблеми стимулювання експортного виробництва промислових підприємств здійснили І.О. Тивончук та М.Б. Ковальчук у статті [1], де визначено сутність економічних механізмів та охарактеризовано проблеми розвитку експортно-орієнтованої промисловості.

Важливою при розгляді проблеми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є також монографія В.Ю. Горчакова [2], у якій визначено

напрями формування організаційно-економічного механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю великого підприємства, які дають змогу врахувати вплив державного регулювання при плануванні та здійсненні зовнішньоекономічної діяльності у промислових підприємствах.

Водночас у багатьох дослідженнях відсутні комплексний та системний підходи до вирішення проблем у зовнішньоекономічній діяльності, а окремі аспекти розглядаються без врахування зв'язків з іншими важелями та інструментами державного впливу. Відтак, актуальною залишається потреба у систематизації та обґрунтуванні комплексного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств.

Метою статті є наукове визначення та обґрунтування комплексного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промисловості в сучасному динамічному світовому господарстві та окреслення теоретико-методичних засад державного впливу на експортну діяльність промислових підприємств та їх об'єднань.

Проблема формування механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств ґрунтується на необхідності застосування комплексного підходу до вирішення проблем щодо розвитку і ефективного використання виробничого та експортного потенціалу України. Значна кількість макроекономічних заходів, здійснених протягом років незалежності держави, свідчить про їх непослідовність та суперечливість, а навіть про регресивний вплив багатьох важелів та інструментів регулювання як на зовнішньоекономічну, так і на загальногосподарську діяльність вітчизняних суб'єктів підприємництва.

У публікації [3] обґрунтована важлива роль середніх і великих промислових підприємств та їх об'єднань у розвитку експортного потенціалу України на основі визначення основних перешкод у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Враховуючи її та зважаючи на значне погіршення останніми роками стану платіжного балансу України, необхідно розробити і застосувати такий механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який мав би на меті стимулювання вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності до збільшення обсягів експорту на основі підвищення конкурентоспроможності та інноваційного рівня продукції, потенціал до виготовлення значних обсягів якої мають передусім середні та великі промислові підприємства, а також їх об'єднання.

Для формування комплексного, цілеспрямованого та ефективного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств необхідним є визначення його сутності, мети, цілей, завдань і принципів його функціонування, основних складових та характеру їх впливу на дану діяльність, засад формування нових або удосконалення існуючих складових механізму регулювання на основі методів, важелів та інструментів державного впливу.

Передусім, потрібно визначити поняття даного механізму і економічної сутності, що вкладається у цей термін з позиції економіки та управління національним господарством. Проведені дослідження дають підстави вважати, що механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств – це сукупність економічних і адміністративних методів, важелів та інструментів, що в поєднанні здійснюють регулюючий і стимулюючий вплив на зовнішньоекономічну діяльність промислових підприємств через створення сприятливих умов для підвищення конкурентоспроможності підприємств та їх продукції на основі впровадження інновацій з метою ефективного використання їх експортного потенціалу та розширення зовнішніх ринків збуту вітчизняної високотехнологічної і наукомісткої продукції з високою часткою доданої вартості.

Відповідно метою формування механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промисловості є визначення тих методів, важелів та інструментів державного регулювання, а також способів їх застосування, що будуть мати стимулюючий вплив на прискорений розвиток експортної діяльності, передусім у галузях, які здійснюють виробництво продукції з високою часткою доданої вартості, високотехнологічної та інноваційної продукції, що має високу конкурентоспроможність на існуючих та потенційних зовнішніх ринках збуту.

Основними цілями при формуванні механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств є визначення необхідних заходів для:

- стимулювання збільшення обсягів і ефективності експорту, а також зміни його структури на користь конкурентоспроможних у перспективі видів діяльності (машинобудування, приладобудування тощо);
- сприяння підвищенню рівня міжнародної конкурентоспроможності продукції на основі впровадження інновацій;
- збільшення частки доданої вартості в експортній продукції;
- створення передумов для акумуляції промисловими підприємствами коштів інвестиційного призначення, зокрема за рахунок прибутку;
- заохочення до залучення іноземних інвестицій як важливого фактора підвищення фінансових можливостей промислових підприємств в умовах перехідної економіки;
- спрощення процедур ввезення та мінімізація тарифних бар'єрів стосовно імпорту основних виробничих фондів («інвестиційного імпорту»), виробництво аналогів яких не налагоджено в Україні;
- застосування експортного мита стосовно сировини та ресурсів, що можуть бути використані вітчизняними підприємствами обробної промисловості;
- сприяння мінімізації тарифних бар'єрів та ліквідації нетарифних бар'єрів з боку країн – імпортерів вітчизняної продукції;
- мінімізація передумов і можливостей підприємств до зловживання стимулюючими засобами, здійснення діяльності в тіньовому секторі економіки, оподаткування прибутків в офшорних зонах тощо.

Завданнями при формуванні механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств є:

- окреслення складових механізму, що мають як прямий, так і опосередкований вплив на зовнішньоекономічну діяльність промислових підприємств, визначення взаємозалежностей між ними;
- обґрунтування можливих змін кожної зі складових механізму, необхідних для досягнення бажаного регулюючого чи стимулюючого впливу;
- визначення суб'єктів регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що будуть мати прямий чи опосередкований вплив на впровадження складових механізму регулювання у дію;
- формування переліку нормативно-правових документів та визначення відповідних змін, які необхідно внести у них з метою впровадження механізму.

Важливою є розробка такого механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, застосування якого дасть змогу реально активізувати експортну діяльність, і водночас він запобігатиме зловживанню та здійсненню цієї діяльності в тіньовому секторі економіки. А тому основними принципами механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промисловості є: чіткість, послідовність, зрозумілість, постійність, логічність, справедливість, передбачуваність, пропорційність і екстериторіальність дії впроваджених заходів.

Розглядаючи проблему формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств, необхідно визначити усі складові, що входять до нього і мають вплив на цю діяльність. Водночас потрібно враховувати всі аспекти впливу складових цього механізму на економічну систему з огляду на те, що більшість з них можуть впливати не лише на діяльність великих промислових підприємств та їх об'єднань, але й на інші підприємства, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю, а навіть на ті суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють свою діяльність лише на території України.

Формування механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промисловості вимагає комплексного розгляду і удосконалення всіх його складових з урахуванням специфіки перехідної економіки України, стану платіжного балансу, стратегічних пріоритетів розвитку національної економіки і ролі вітчизняних великих промислових підприємств та їх об'єднань у становленні і розвитку експортних потужностей країни. Зважаючи на цю роль та наявний виробничий потенціал промисловості, основним видом зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств потрібно вважати експорт, а тому складові механізму повинні зосереджуватися насамперед на його регулюванні, а точніше – стимулюванні.

Варто наголосити, що державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств суттєво не може відрізнятися від регулювання зовнішньоекономічної діяльності інших суб'єктів підприємницької діяльності, оскільки більшість методів впливу є універсальними. Але якщо до уваги взяти стимулюючий вплив державного регулювання, то зрозуміло, що держава повинна сприяти розвитку не лише малого підприємництва чи лише збиткових підприємств та неефективних галузей, а й усіх інших. При такому регулюванні необхідною є диференціація за галузями, формами господарювання, видами продукції тощо. Особливої уваги вимагають великі промислові підприємства та їх об'єднання, які мають значно більші перспективи нарощування обсягів експорту та втримання позицій лідера на ринку в довгостроковому періоді. Виходячи власне з цього обґрунтування, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств потребує особливого підходу, який стимулюватиме їх до акумуляції фінансових і матеріальних ресурсів, нематеріальних активів, а також створить передумови до постійного оновлення виробничих процесів, виробництва конкурентоспроможної продукції та виходу з нею на нові зовнішні ринки збуту чи розширення вже існуючих.

Визначаючи концептуальні засади процесу формування комплексного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств, необхідно виділити його складові та визначити взаємозв'язки між ними. Відповідно, в межах механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промисловості виділено 10 складових і визначено як взаємозалежності між ними, так і характер їх впливу цю діяльність (рис. 1).

З рис. 1 видно, що деякі складові механізму значно пов'язані між собою, а навіть можуть впроваджуватися в дію з застосуванням важелів і інструментів інших складових. Враховуючи це, особлива увага повинна приділятися їх зміні в комплексі відповідно до інших складових.

Для детальнішого пояснення складових механізму і їх взаємозалежностей необхідно зазначити таке:

- інноваційна та інвестиційна складові регулювання впроваджуються, передусім, за допомогою важелів та інструментів фінансово-кредитної, податкової та амортизаційної складових;
- податкова складова має прямий вплив на зовнішньоекономічну діяльність через застосування ПДВ, а непрямий – через інші податки, зокрема через податок на прибуток підприємств;

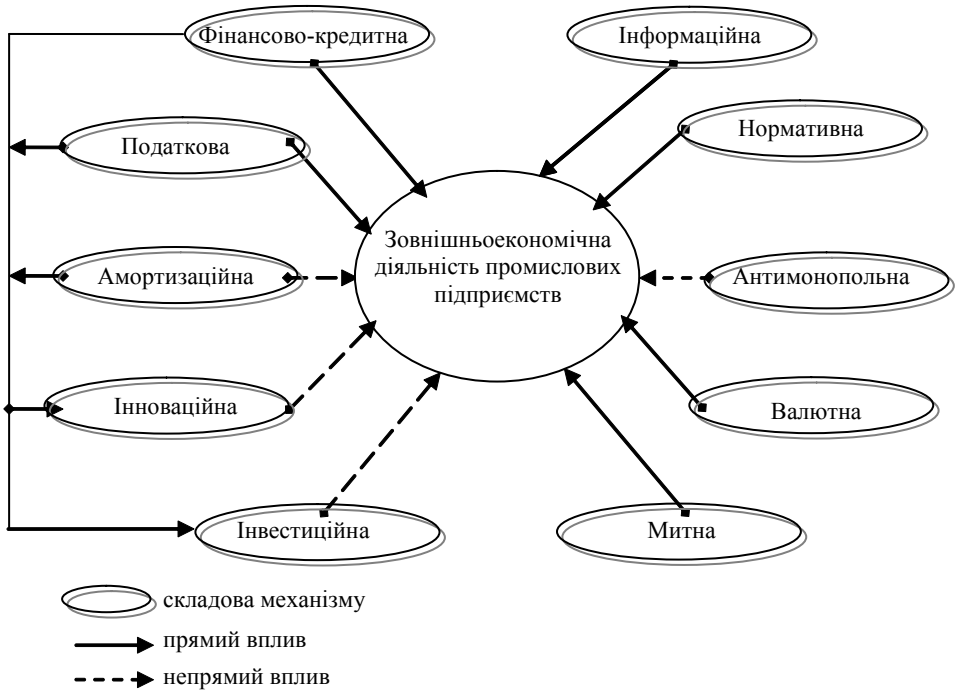


Рис. 1. Структурно-логічна схема складових механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств

- фінансово-кредитна складова має прямий вплив через кредитування та страхування експорту і непрямий – через рівень кредитних ставок, фінансування чи пільгове кредитування інноваційної діяльності тощо.

Необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми сприяння прискореному розвитку ефективної зовнішньоекономічної діяльності промисловості вимагає застосування усіх можливих важелів, які мають прямий чи опосередкований вплив на її здійснення. Об'єктом, щодо якого повинен застосовуватися найбільший вплив, є конкурентоспроможність продукції та конкурентоспроможність самих промислових підприємств. Враховуючи це, наведені складові механізму, що проявляються у формах державного регулювання, можна поділити на три основні блоки, залежно від об'єкта регулювання, на який вони мають прямий вплив:

- складові, які впливають на конкурентоспроможність промислових підприємств та її продукції;
- складові, які впливають лише на конкурентоспроможність продукції;
- складові, які впливають на підготовку і процес експорту продукції.

Базуючись на цьому розподілі і враховуючи мету механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств, можна визначити та представити схему, що відображає послідовність, за якою складові механізму мають вплив на цю діяльність (рис. 2).

Як видно з рисунка, при ефективному державному стимулюванні можливими є лише три основні перешкоди в активізації експортної діяльності промислового виробництва, зокрема:

- 1) обмеження щодо експорту з боку країни-імпортера – на цю умову вплив має лише держава, усунути її вона може шляхом укладання угод із країнами, які є дійсними чи потенційними імпортерами, або за рахунок участі в міжнародних

- економічних організаціях, що спрощують умови міжнародної торгівлі між тими країнами, які є їх членами (передусім Світова Організація Торгівлі);
- 2) недостатній рівень конкурентоспроможності продукції – ця перешкода та шляхи її подолання лежать виключно у сфері впливу підприємства-експортера, яке може вирішити її за рахунок мобілізації ресурсів (наукових, матеріальних, фінансових, управлінських тощо), впровадження інновацій та покращення параметрів продукції з метою підвищення її конкурентоспроможності до необхідного рівня;
- 3) несприятлива кон'юнктура на зовнішньому ринку – на цю перешкоду підприємство-експортер впливу не має. Можливість розв'язання даної проблеми існує лише за умови значної модифікації продукції або диверсифікації і виходу на нього з новим виробом, але такі дії не вирішують проблеми

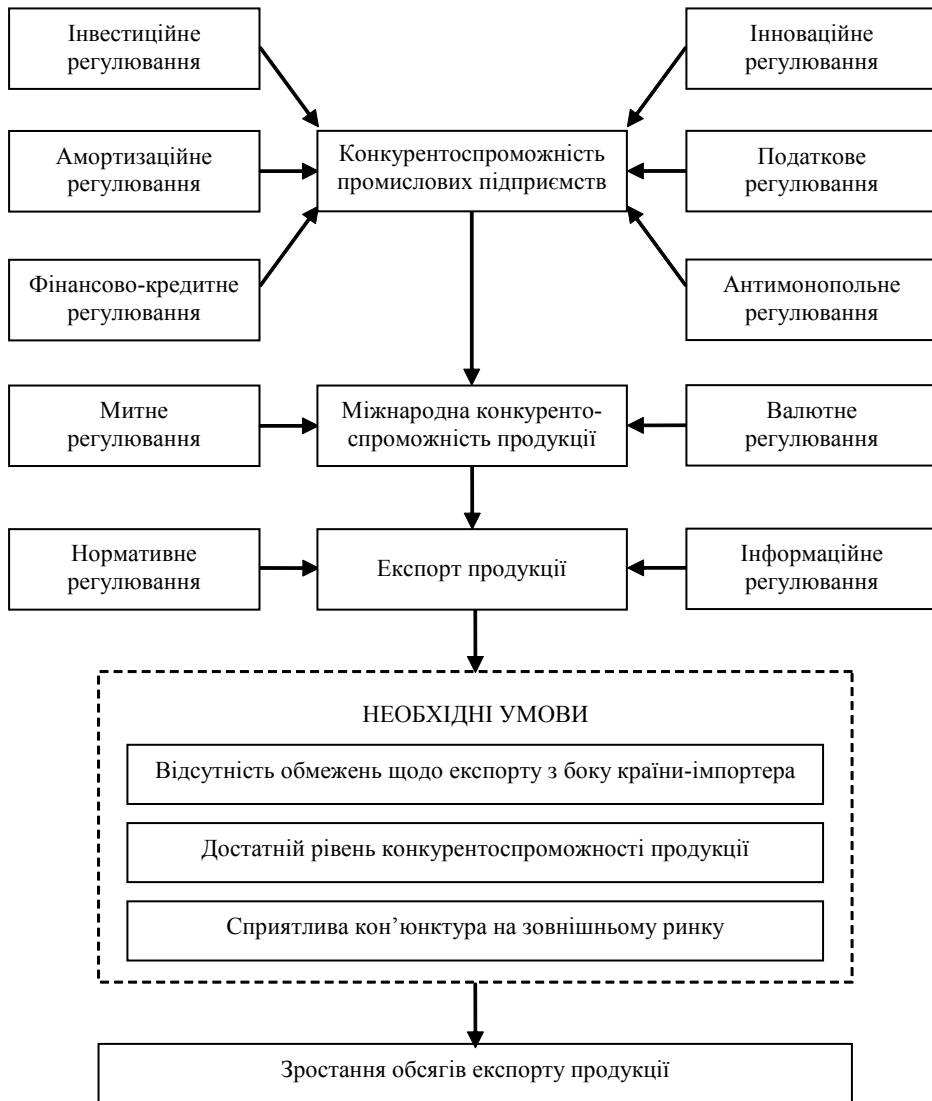


Рис. 2. Схема причинно-наслідкових зв'язків процесу зростання обсягів експорту продукції промислових підприємств на основі конкурентоспроможності

збуту конкретного виду продукції. Ця перешкода є єдиною, на яку впливу не має ані держава, ані промислове підприємство.

Зрозуміло, що конкурентоспроможність підприємств та продукції є ключовим фактором при виході на зовнішні ринки збуту, а тому державне регулювання повинно концентруватися на стимулюванні підвищення тих параметрів, які мають вплив власне на неї. І роль великих промислових підприємств та їх об'єднань у розробці та виробництві конкурентоспроможної продукції є першочерговою з огляду на кумулятивний потенціал для створення цінностей для споживача.

Розглянуті теоретичні аспекти регулювання та обґрунтований на їх основі механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств, його мета, цілі, завдання, принципи та складові дають змогу чіткіше визначати пріоритетні напрями та необхідні важелі й інструменти державного впливу на міжнародні товарні потоки шляхом стимулювання до виробництва промисловими підприємствами конкурентоспроможної продукції. Подальшими перспективами досліджень у розглянутому напрямі є обґрунтування конкретних заходів за виділеними складовими механізму, визначення шляхів їх впровадження, а також оцінка потенційних наслідків їх застосування.

#### Список використаних джерел

1. Тивончук І.О. Економічні механізми стимулювання експортного виробництва промислових підприємств / І.О. Тивончук, М.Б. Ковальчук // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Розвиток територіально-виробничих систем: [зб. наук. праць]. Вип. 6 (68) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2007. – С. 173-184.
2. Горчаков В.Ю. Формирование организационно-экономического механизма управления внешнеэкономической деятельностью крупной компании: [монография] / В.Ю. Горчаков. – НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2007. – 182 с.
3. Крупін В.Є. Роль територіально-виробничих систем у розвитку експортного потенціалу України / В.Є. Крупін // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Розвиток територіально-виробничих систем: [зб. наук. праць]. – Львів: Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2007. – Вип. 6 (68). – С. 128-140.

#### ***Крупин В.Е. Механизм государственного регулирования внешнеэкономической деятельности промышленных предприятий.***

*Обоснована необхідність формування комплексного механізму державного регулювання внешнеэкономической деятельности промышленных предприятий. Определены сущность механизма, его назначение, цели, задания и принципы функционирования. Очерчены основные элементы механизма и характер влияния на внешнеэкономическую деятельность промышленных предприятий.*

*Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, промышленное предприятие, механизм, государственное регулирование.*

#### ***Krupin V.Ye. State Regulation Mechanism of Industrial Enterprises External Economic Activity.***

*The necessity of government regulation mechanism of industrial enterprises external economic activity has been substantiated. The mechanism's aim, goals, tasks and principles of functioning have been determined. Main elements of the mechanism and type of their influence onto the external economic activity of industrial enterprises has been characterized.*

*Key words: external economic activity, industrial enterprise, mechanism, government regulation.*

Надійшло 23.12.2008 р.